

УДК 342.395.2(346.15:346.7)

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.43>**Віктор Мельник,***член Американського товариства юридичної історії,
головний редактор наукового журналу «Аннали юридичної історії»,
асистент кафедри політології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка,**викладач кафедри філософії та суспільних наук**Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова*

БАГАТОНАЦІОНАЛЬНА РЕСПУБЛІКА БОЛІВІЯ: ПІДСУМКИ ПРЕЗИДЕНТСТВА ЕВО МОРАЛЕСА ТА ПОЛІТИЧНИЙ ЗМІСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Стаття покликана дати політико-правову оцінку майже чотирнадцятирічному президентству болівійського лідера Ево Моралеса (нар. 1959 р.). Звісно, така оцінка може бути лише попередньою. З моменту відставки Моралеса минуло лише декілька місяців. Отже, пропонується стаття є своєрідним вступом до вивчення історичної «доби Ево Моралеса». Особлива увага приділяється інституційному та організаційно-правовому розвитку болівійської демократії. З моменту проголошення незалежності Болівії 6 серпня 1825 р. країна пережила 188 державних переворотів. Ево Моралес став президентом, що керував Болівією найдовше в її історії. При цьому Моралес має індіанське походження, що дало нове значення конфлікту між креолами (болівійцями іспанського походження) та корінним населенням (болівійцями індіанського походження). У 2009 р. Моралес здійснив конституційну реформу, Болівія отримала нову назву («Багатонаціональна Республіка Болівія») та 37 державних мов (враховані всі головні індіанські мови). Вперше з 1825 р. Католицька церква втратила значення єдиної державної конфесії. З 2009 р. на державному рівні відзначались язичницькі свята індіанців-землеробів. Ево Моралес сприяв поклонінню традиційній богині землеробства Пачамамі. Зрозуміло, що власники великих земельних ділянок (латифундисти креольського походження) намагались перешкодити культурній політиці президента Моралеса. При цьому зовнішні партнери Болівії також конфліктували з президентом-індіанцем. США втратили безперешкодний доступ до болівійських ресурсів, Моралес націоналізував родовища корисних копалин, активізував видобуток олова та літій. Створення Державної корпорації з видобутку літій перешкоджало як інтересам внутрішніх противників його правління, так і зовнішнім суперникам. Вочевидь, це призвело до державного перевороту 10 листопада 2019 р. Транснаціональні корпорації прагнуть повернутись у найбагатшу ресурсами країну Південної Америки з найдешевшою робочою силою, тоді як місцеві креольські еліти не бажають націоналізації землі. У Болівії земельне питання і промисловість прямо пов'язані. Країна нині перебуває під загрозою втрати суверенітету над видобутком корисних копалин. При цьому вирішення земельного «замкненого кола», в якому опинилось корінне населення, поступово стає предметом далекого майбутнього.

Ключові слова: Ево Моралес, Багатонаціональна Республіка Болівія, болівійці іспанського походження (креоли), болівійці індіанського походження, земельне питання.

Постановка проблеми. Світовий досвід дає змогу дивитись на земельну проблему по-різному. При цьому треба враховувати локальні особливості земельних правовідносин, наявні засоби ведення аграрного бізнесу та історичні передумови розвитку політичних подій. Хоча Багатонаціональна Республіка Болівія знаходиться на іншому кінці світу, але протягом останнього десятиліття вона стала одним із реальних суб'єктів геополітики. Ось чому драматичні події 2019 року заслуговують на спеціальну увагу.

Завдання статті визначені предметом дослідження. По-перше, необхідно дати оцінку президентству Ево Моралеса, що тривало з 18 грудня 2005 р. до 10 листопада 2019 р. По-друге, стаття покликана проаналізувати політико-правові аспекти взаємозв'язку економічних проблем та етнокультурної конфронтації в сучасному болівійському суспільстві. По-третє, в центрі уваги знаходиться комплекс земельних відносин, пов'язаних зі стабільно великою роллю латифундистів у болівійській еконо-

міці та сепаратистськими тенденціями рівнинних регіонів (департамент Санта-Крус).

Виклад основного матеріалу.

195 років. Звітний період болівійської демократії. Режим президента Ево Моралеса був досить стабільним на теренах Болівії з моменту його обрання 18 грудня 2005 р. та до самого дня перевороту 10 листопада 2019 р. Прихильники Ево Моралеса пишуться не тільки його індіанським походженням, але й тим, що цей президент очолював країну найдовше в її історії.

Незалежність Болівії проголосив 6 серпня 1825 р. Установчий конгрес провінції Верхнє Перу [2, с. 6]. Її першим президентом став генерал Сімон Болівар (1783–1830), що з 1819 р. був також президентом Великої Колумбії, а з 1824 р. одночасно диктатором Перу [5]. Формування на теренах колоніального Верхнього Перу Болівійської республіки було покликане зберегти пам'ять про видатного борця з іспанською короною [1, с. 112–167]. Так і сталося. Країна названа на честь цього воєначальника. Столиця (м. Сукре) названа на честь наступника Болівара на президентській посаді – маршала Антоніо Хосе Сукре, який обіймав посаду очільника колишньої іспанської колонії два роки (1826–1828 рр.). Тимчасовий характер влади перших президентів став надалі звичною проблемою Болівії, перетворився на стійку та дуже негативну політичну традицію [1]. Протягом наступних двохсот років жоден президент чи диктатор не зміг утриматись на посаді два повні п'ятирічні або навіть чотирирічні терміни (чотири роки – строк президентської каденції до конституційної реформи Моралеса [1, с. 570]).

Звернімо увагу, що Болівія є незалежною державою з республіканською формою правління (президентська республіка). Її незалежності 6 серпня 2020 р. виповниться 195 років. За цей «звітний період» на теренах республіки відбулось 188 державних переворотів – по одному перевороту на рік [1; 2; 4]! Усі вони підтримувались озброєними сторонами та нерідко призводили до тривалих громадянських конфліктів. Останній листопадовий путч 2019 року не став винятком...

З моменту заснування Болівії перевороты та революції є справжнім соціально-політичним прокляттям республіки. Вони переслідують усіх її керівників, не дають розвиватись демократичним інститутам, правовій державі, тримають широку масу населення в абсолютній бідності. Що ж є передумовою «болівійського прокляття»? Звісно, ресурси. Болівія – найбільший у світі природний резервуар олова та літію. Гігантські поклади нафти, газу, цинку, вольфраму, золота, срі-

бла, заліза роблять її світовим золотим дном у прямому сенсі. Золотим – з огляду на кількість та якість природних копалин. Дном – з огляду на відсутність політичної стабільності. Як відомо, багатство країни завжди викликає заздрість або професійне зацікавлення конкурентів. Ось чому всі держави-сусіди ставились з обережністю до намагань президента Ево Моралеса (2005–2019) вивести Болівію зі статусу «країни третього світу» на рівень стратегічного гравця світової політики [1, с. 569–607].

Розглянемо лише один «маленький» приклад.

Поклади літію, розташовані на теренах Болівійської республіки, оцінюються геологами в 100 млн т, що становить приблизно 50% світових запасів цього лужного металу. Літєві поклади стратегічно важливі з огляду на те, що основа будь-якого сучасного смартфону – літій-іонний акумулятор. Крім цього, у 2016–2019 рр. значно зріс попит на літій серед виробників акумуляторних батарей для електромобілів. Літій потрібен усім розробникам складних інженерних систем зберігання електроенергії. Високотехнологічний сектор попросту не розвиватиметься без розробки старих і освоєння нових родовищ літію. (Не варто забувати і про важливу роль літєвих покладів у виробництві акумуляторних батарей, керамічній і скляній промисловості, металургії, в галузі мастильних матеріалів). Тому ані США (найбільший світовий виробничий сектор ІТ), ані будь-які інші потужні гравці міжнародних відносин не були зацікавлені в створенні Ево Моралесом потужної Державної корпорації з видобутку літію. Врешті-решт, зовнішнє втручання зумовило силове відсторонення Моралеса в листопаді 2019 р. та новий виток приватизації, що змінює в наші дні промислово-економічне обличчя республіки [6; 8; 10].

«Прокляття переворотів» також зумовлює нестихаючий перманентний конфлікт між креолами (латиноамериканцями європейського походження) та індіанцями (становлять близько 55% понад 11-мільйонного населення країни). Ще 7 лютого 2009 р. набула чинності нова редакція болівійської конституції, що змінила стару назву «Болівійська республіка» на нову – «Багатонаціональна Республіка Болівія». Стараннями Ево Моралеса редакція конституції 2009 року запровадила 37 державних мов. Найбільш живиною, безумовно, залишається іспанська. Однак переважає індіанців у етнічній мозаїці Болівії зумовлює широке застосування мов кечуа, аймара, гуарані, калавая, чікітано. Мовою кечуа спілкуються близько 3 мільйонів, тоді як мова аймара є рідною для

2 мільйонів громадян. Сам президент Моралес за етнічною приналежністю є індіанцем племені аймара. Його походження чотирнадцять років драгувало багатьох креольських політиків, було викликом для орієнтованих на США сусідніх країн. Разом із тим саме воно відіграло ключову роль у триразовому обранні Моралеса болівійським президентом.

За період правління Моралеса (2005–2019 рр.) рівень життя в Багатонаціональній Республіці зріс щонайменше на 30%. ВВП Болівії зазнав зростання з 9 млрд до 33 млрд доларів США. У 2018 р. обсяг експорту товарів досяг позначки у 8 млрд доларів США. Паритет купівельної спроможності становив майже 75 млрд доларів США. Хоча болівійська економіка визнається найслабшою в Південній Америці, національна валюта Болівії за рахунок зростання обсягів зовнішньої торгівлі демонструвала впевнену тенденцію до зміцнення. До речі, нині вартість одного болівіано становить 0,14 долара США (3,46 української гривні) [1; 2; 8].

25 січня 2009 р. відбувся загальнонаціональний референдум, що запровадив нову редакцію Основного Закону. Змінилась не лише назва держави та кількість офіційних мов. Законодавча ініціатива Моралеса призвела до визнання ролі професійних спілок у політичному житті країни, визнання їхнього пріоритету в громадському житті. Національне питання і проблема збереження індіанських культур перейшли під контроль Міністерства автономій Болівії. У республіці запроваджувалась «широка децентралізація». «Ідеологія болівіанства», базована на «поглядях Сімона Болівара», проголошувалась основою державної політики. В економічному житті конституція проголосила доктрину націоналізації [2, с. 22].

«Болівіанство», «децентралізація», «націоналізація» – ось три слова, якими слід характеризувати політико-юридичну діяльність президента Моралеса, всі три терміни його перебування при владі. У 2007–2009 рр. Моралесу неодноразово доводилось зіштовхуватись із проблемою південноболівійського сепаратизму. Втім, проголошена креолами-латифундистами «Нова Республіка Болівія» була майстерно позбавлена Моралесом народної підтримки. Більшість рядових працівників у фермерських господарствах бунтівного півдня становили індіанці, котрі отримали згідно з конституційною реформою 2009 р. необмежені політичні права, державний статус своїх мов, рідні школи та спеціальні відділення у закладах вищої освіти, захист традиційних індіанських промислів та навіть релігійних культів! Національна політика Моралеса нівелювала креольський

сепаратизм. Запанував спокій [1, с. 569–607].

Повалення Президента Моралеса.

10 листопада 2019 р. відбулась подія, що змінила геополітичний баланс у Південній Америці. Президент Ево Моралес вийшов у ефір на болівійському національному телебаченні та виголосив сакральні слова: «Я відмовляюся від посади президента» [9]. Уже 12 листопада 2019 р. Моралес із донькою виїхав до Мексики, де йому надала політичний притулок соціалістично орієнтована міністр внутрішніх справ Ольга Санчес Кордеро.

Пізніше в інтерв'ю кільком міжнародним новинним агентствам Моралес неодноразово стверджував: його примусили піти у відставку силовим шляхом через підвищення урядом оподаткування роботи газових компаній і, найголовніше, через створення Державної корпорації з видобутку літію. Тісна кооперація з Китайською Народною Республікою також слугувала каталізатором американського втручання [6; 8; 10].

Черговий переворот почався в день президентських виборів 20 жовтня 2019 р. Моралес вчетверте балотувався на посаду президента країни, незважаючи на негативну оцінку власного четвертого переобрання, надану загальнонаціональним референдумом 21 лютого 2016 р. Хоча Електоральний суд республіки оголосив Моралеса переможцем, опозиціонери з антисоціалістичного табору (як ліберали, так і консерватори) ініціювали серію мітингів. Центром опору Моралесу знову стала аграрна південна провінція Санта-Крус. Ще в 2009 р. там було проголошено «Нову Республіку Болівію», а місцеві креоли-латифундисти десять років намагались роздмухати збройне антиіндіанське повстання [2, с. 18–19]. 31 жовтня 2019 р. невідомими було застрелено двох протестуючих. Наступного дня південні провінції повністю перейшли під контроль опозиції.

10 листопада 2019 р. Організація американських держав оголосила про фіксацію великої кількості фальсифікацій на користь Моралеса. Командування Збройних сил Болівії в особі генерала Вільяма Калімана закликала Моралеса піти у відставку. Після переходу армії на бік опозиції Моралес негайно виступив на телебаченні зі зверненням до нації. Вже 12 листопада Моралес і його беззмінний віце-президент Альваро Гарсія Лінера переїхали до Мексики [7; 9; 10].

Офіційні представники США, звісно, відкидають будь-які звинувачення самого Моралеса. При цьому болівійська юстиція ініціювала кримінальне переслідування колишнього президента, звинувативши його в спробі перевороту, тероризмі та фінансуванні тероризму. Міністр внутрішніх справ

оприлюднив рішення про видачу ордера на арешт Ево Моралеса. Останній же, користуючись публічною підтримкою офіційного Буенос-Айреса, 12 грудня перебрався до Аргентини. Падіння режиму Моралеса назвали «антиконституційним державним переворотом» також зовнішньополітичні відомства Венесуели, Нікарагуа, Куби.

Оскільки Моралес оголосив про відставку, 10 листопада влада мала офіційно перейти до рук віце-президента Гарсія-Лінери. Відомий математик і соціолог, борець за права індіанців Лінера відмовився від посади та поїхав у політичне вигнання разом із Моралесом. Отже, президентських повноважень юридично набула 30-річна очільниця верхньої палати (сенату) болівійського парламенту Адріана Сальват'єра Арріаса. Представниця парламентської більшості, член моралесівського «Руху до соціалізму» Арріаса негайно написала заяву про відставку з посади виконуючої обов'язки президента. Спікер Палати депутатів Віктор Борда теж підписав офіційну відмову. Після відставки першого віце-спікера Сенату настала черга другого віце-спікера Жанін Аньєс Чавес, єдиної в цій черзі «спадкоємців» представниці правої партії «Демократичний громадський рух» [7].

52-річна юрист Жанін Аньєс (нар. 1967 р.) була інавгурована третиною болівійського сенату 12 листопада 2019 р. як «виконуюча обов'язки Президента Болівії». Прихильники Моралеса досі відмовляються визнати законність влади Аньєс. Як тимчасовий президент Аньєс сформувала та очолила Уряд Багатонаціональної Республіки. Вперше з 2006 р. вищі кадрові призначення обійшли індіанців. Прикметно, що більшість міністрів є представниками родин найбагатших креольських підприємців південної провінції Санта-Крус [7; 8; 10].

14 листопада 2019 р. Аньєс видала указ про звільнення військових та поліцейських від будь-якої кримінальної відповідальності за силові дії, вчинені в процесі забезпечення громадського порядку. Вже 15 листопада військові розстріляли прихильників Моралеса в провінції Кочабамба. Дев'ятеро фермерів загинули. Після проведення силових зачисток в індіанських районах дію «силового» указу було призупинено.

Латифундисти-сепаратисти. Президент Венесуели Ніколас Мадуро відреагував на повалення Моралеса, назвавши індіанців Болівії «жертвами заколоту расистів». Уряд соціалістичної Куби звинуватив кабінет міністрів Жанін Аньєс у «фашизмі». Справді, вперше за 14 років Болівія не має в своєму керівництві представників інді-

анських народів – 55% населення країни! Президент-вигнанець Ево Моралес, гучно звинувачений Жанін Аньєс у «фінансуванні тероризму», проголосив заколот «реваншем сепаратизму» [10].

Як зазначалось, Жанін Аньєс спирається у своїй політиці на бізнесменів з південного департаменту Санта-Крус. Центр цієї найбільшої болівійської провінції – місто Санта-Крус-де-ла-Сьєрра. Хоча офіційною столицею є Сукре (300 тис. жителів), а найголовнішим містом вважається Ла-Пас (800 тис. жителів), насправді найпотужнішим містом, без урахування агломерації, є Санта-Крус-де-ла-Сьєрра (1 млн 600 тис. жителів). Ключовою промисловою сферою міста завжди була переробка продукції сільського господарства [3; 4].

Департамент Санта-Крус складається з 15 провінцій, що в 2006–2009 рр. підтримували сепаратистські рухи «Нації Рівнин Болівії» та «Нової Республіки Болівії». Аграрне обличчя санта-круської економіки принципово відрізняється від промислових західних та північних регіонів. Креоли не мають більшості в жодній з провінцій департаменту, як і в жодному болівійському департаменті. Індіанське населення впевнено домінує в усіх регіонах. Однак саме креоли іспанського, італійського, фламандського, німецького походження наповнюють владні структури рівнинного департаменту [2; 3; 4].

З моменту іспанського завоювання Верхнього Перу (сучасної Болівії) конкістадорами в 1532–1536 рр. королівським ідальго (предкам теперішніх креолів) завжди було легше правити на рівнинних землях. Давня інкська цивілізація Андського плато, хоча і була жорстоко розгромлена, зуміла законсервуватись у побуті та релігійних культурах горян [1, с. 46–53]. Народи кечуа й аймара досі є спадкоємцями традицій давніх індіанських держав. У гірських місцевостях та непрохідних джунглях вони мали змогу продовжувати жити племінним життям, долучаючись до «благ» іспанської колонізації тільки під час збору податків або формальних релігійних свят. У зв'язку з цим, на відміну від більшості інших країн континенту, Болівія досі залишається найбільш індіанською не лише етнічно, але й культурно. Для багатьох племен процедура переходу в католицизм була чистою формальністю, необхідністю підкоритись завойовникам. У 1825 р. ситуація не змінилась на краще. Єдиною офіційною мовою протягом 1825–2009 рр. залишалась іспанська, а держава юридично гарантувала підтримку лише Католицькій церкві [2, с. 18].

Конституційна реформа Моралеса (2009 р.) була анонсована ще під час прези-

дентських виборів 2005 року. Тоді новообраний президент чітко висловився на користь прав корінних жителів країни, що до того ж становлять більшість населення. Конституція 2009 р. запровадила 37 державних мов, державну підтримку індіанській богині землеробства Пачамамі. Однак, незважаючи на демографічну індіанську більшість, південні рівнинні регіони на чолі з бізнесменами департаменту Санта-Крус виступили проти мовних і культурних положень нової Конституції так само ревно, як і проти боліваріанського (соціалістичного) економічного курсу Моралеса.

Легалізація культу Пачамамі зустріла ревний опір креольських клерикалів та осуд з боку папських легатів. Католицька церква підтримала рух опору рівнинних підприємців. Ще в 1995 р. болівійський парламент ухвалив Закон про децентралізацію, що суттєво розширював повноваження муніципального самоврядування. В 2006 р. розгорнувся «рух референдумів», який прокотився аграрними департаментами Санта-Крус, Бені, Пандо, Таріха, Кочабамба, Чукісака. Альянс правих сил, керований католиками-креолами іспанського та німецького походження, ініціював З'їзд муніципальних рад Нації Рівнин Болівії у Санта-Крус-де-ла-Сьєрра. Як наслідок, Ево Моралес був змушений застосувати в грудні 2007 р. збройні сили. Тоді армія цілковито підтримала президента. У відповідь креоли провели повторні референдуми в травні та липні 2008 р. 60% населення шести департаментів підтримали суверенітет так званої «Нової Республіки Болівія».

Як же індіанські регіони могли підтримати сепаратистів-креолів? Відповідь тут досить проста. Хоча сам Ево Моралес пізніше заявляв про подробиці результату, видається ймовірним, що індіанці голосували так, як цього вимагали їхні креольські роботодавці. Попросту індіанська демографічна більшість в індіансько-культурній країні Болівії навчилася ніколи не висловлювати свою політичну позицію в публічному просторі, оскільки історично була позбавлена права власності. Після 1825 р. позбавлення права власності скасували. Однак неписаний політичний порядок аж до 2005 р. забезпечував пріоритетне становище для іспаномовних креолів. Свідомість індіанців складно трансформувати лише за 2 роки (2006–2008)...

Ево Моралес переміг сепаратистів і забезпечив прийняття нової редакції Конституції. Закон змінили, але не змінили людей. Департамент Санта-Крус залишився оплотом креольського сепаратизму.

У постколоніальній Болівії земля сільськогосподарського призначення традиційно сконцентрована в руках білих підприємців (креолів). Вони є спадкоємцями завойовників Верхнього Перу. Контроль над підприємствами та заводами з переробки аграрної продукції, розташованими у найбільшому департаменті Санта-Крус, дає змогу креольським латифундистам підтримувати економічну систему замкненого циклу. Продукція вирощується індіанцями на землі, що належить великим латифундіям. Потім індіанці мусять продавати її за заниженими цінами на підприємства, пов'язані з цими ж латифундіями. Врешті, експорт товарів у Бразилію та Аргентину теж залежить від позиції креольських роботодавців департаменту Санта-Крус.

Населення на півдні країни здебільшого індіанське. Але вся земля належить аграрним холдингам, контрольованим креолами. Де-факто колоніальний режим не припинився. Закон про децентралізацію 1995 р. дав змогу аграрному бізнесу взяти під контроль органи місцевого самоврядування та провести низку референдумів у 2006 та 2008 рр. Хоча Моралес ініціював внесення змін до Конституції, покликаних покращити становище корінного населення, земельні ресурси та засоби виробництва залишилися під контролем «білої» опозиції. Ця ситуація штучно робить природно найбагатшу країну Латинської Америки найбіднішою за рівнем життя [1; 2; 6; 7; 8; 10].

Висновки

Конституційні реформи Моралеса були спрямовані на створення умов для відродження індіанської культури, формування багатонаціонального співтовариства. Економічне законодавство поступово рухалось у бік націоналізації. Моралес розумів, що забезпечити сталий культурний розвиток може лише концентрація ресурсів і засобів виробництва в руках тих, хто розвивається. Повна націоналізація земель сільськогосподарського призначення допомогла б вивільнити індіанців з-під опіки креольських роботодавців, але натомість, задавила б приватні асоціації з виробництва коки. Як відомо, Моралес фінансово спирався на Асоціації виробників коки, що репрезентують індіанських власників та орендарів землі. Ось чому земля досі залишається товаром. Державний сектор не здатен запропонувати індіанцям робочі місця поза креольськими ранчо, фермами, великими холдингами або ж плантаціями коки. Отримавши економічну свободу, вивільнившись з категорії «дешева робоча сила», болівійські індіанці стануть гаранто-

вано безробітними. Тому розвиток промисловості спершу був покликаний створити робочі місця під егідою держави. Тільки після цього уряд міг би думати про націоналізацію сільськогосподарських та лісових угідь.

Надра Болівії в другій половині ХХ століття традиційно контролювалися промисловими корпораціями США. Сільське господарство віддавалось на відкуп місцевим елітам, тоді як корисні копалини видобували північноамериканські концесіонери. Протягом 2006–2015 рр. уряд Моралеса вперше витиснув підприємців США з країни, пішов шляхом створення великих державних корпорацій. Однією з таких грандіозних компаній мала стати Державна корпорація з видобутку літію. Саме вона і вирішила долю Моралеса... Транснаціональні корпорації прагнуть повернутись у найбагатшу ресурсами країну Південної Америки з найдешевшою робочою силою, тоді як місцеві креольські еліти не бажають націоналізації землі.

У Болівії земельне питання і промисловість прямо пов'язані. Країна нині перебуває під загрозою втрати суверенітету над видобутком корисних копалин. При цьому вирішення земельного «замкненого кола», в якому опинилось корінне населення, поступово стає предметом далекого майбутнього.

Список використаних джерел:

1. История Боливии с древнейших времен до начала ХХІ века. / Ответственные редакторы Е.А. Ларин, А.А. Щелчков. Москва : Наука, Институт всеобщей истории РАН, 2015. 700 с.
2. Мельник В.М. Болівія: політична історія та конституційне право. Київ : Українська асоціація зовнішньої політики, 2016. 30 с.
3. Мельник В.М. Болівійський підхід. Практика оренди ділянки морського узбережжя як

геополітичний аргумент. *Юридична газета*. 2016. 8 листопада 2016 (№ 18). С. 18–19.

4. Морозов В.И. Боливия: борьба за демократию. Москва : Знание, 1982. 64 с.

5. Политическая история стран Латинской Америки в XIX в. / Ответственный редактор Е.А. Ларин. Москва : Наука, Институт всеобщей истории РАН, 2012. 767 с.

6. Farthing Linda. Bolivia has been promised elections. But will they be fair? *The Guardian. International Edition*. 2019, Monday, 2 December, News. Opinion. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/dec/02/bolivia-elections-democracy-president-jeanine-anez>.

7. Kurmanaev Anatoly, Castillo Del Cesar. How an Unknown Female Senator Came to Replace the Bolivian President Evo Morales? *The New York Times*. Published November 24, 2019. URL: <https://www.nytimes.com/2019/11/24/world/americas/how-an-unknown-female-senator-came-to-replace-the-bolivian-president-evo-morales.html>.

8. Kurmanaev Anatoly. “Evo Morales Is Like a Father to Us”. In the coca-growing region where the former Bolivian president got his political start, farmers are loyal to him – and demanding his return. *The New York Times*. Published November 27, 2019. URL: <https://www.nytimes.com/2019/11/27/world/americas/evo-morales-bolivia-coca.html>.

9. Londoño Ernesto. Bolivian Leader Evo Morales Steps Down. A leftist who had served longer than any other current head of state in Latin America, Mr. Morales lost his grip on power amid violent protests set off by a disputed election. *The New York Times*. Published November 10, 2019. URL: <https://www.nytimes.com/2019/11/10/world/americas/evo-morales-bolivia.html>.

10. Malkin Elisabeth, Cantu Elda. Evo Morales Raises a Fist, but Knows His Presidency is Over. *The New York Times*. Published November 23, 2019. URL: <https://www.nytimes.com/2019/11/23/world/americas/evo-morales-mexico.html>.

The article aims to give a political and legal evaluation of the almost fourteen-year presidency of Bolivian leader Evo Morales (born 1959). Of course, this assessment is only preliminary. Only a few months have passed since Morales' resignation. Thus, the proposed article is a kind of introduction to the study of the historical “Evo Morales age”. Particular attention is paid to the institutional and organizational development of Bolivian democracy. Since Bolivia's declaration of independence on August 6, 1825, the country has endured 188 coups. In 2005, Evo Morales became the president who ruled Bolivia for the longest time in its history. In doing so, Morales is of Indian origin, which added a new meaning to the conflict between Creoles (Bolivians of Spanish descent) and indigenous people (Bolivians of Indigenous descent). In 2009, Morales implemented a constitutional reform, Bolivia was renamed the “Plurinational Republic of Bolivia” and 37 languages became official (all major Indian languages were legalizing). For the first time since 1825, the Catholic Church has lost its importance as a single state denomination. Since 2009, the pagan holidays of Native American farmers have been celebrated at the state level. Evo Morales promoted worship of the traditional goddess of agriculture, Pachamami. It is clear that the owners of large tracts of land (latifundists of Creole descent) tried to interfere with President Morales' cultural policies. In doing so, Bolivia's external partners also clashed with the indigenous president. The United States lost unimpeded access to Bolivian resources. Morales nationalized mineral deposits and increased tin and lithium production. The creation of the State Lithium Mining Corporation impeded the interests of both internal opponents of its board and external rivals. Obviously, this is led to a coup on November 10, 2019. Transnational corporations seek to return to the richest resources in South America with the cheapest labor, while the local Creole elites do not want to

nationalize the land. In Bolivia, land issues and industry are directly linked. Today, the country is at risk of losing sovereignty over minerals mining. At the same time, the decision of the land "closed circle", which found the indigenous population, is gradually becoming the subject of the distant future.

Key words: Evo Morales, Plurinational Republic of Bolivia, Bolivians of Spanish Descent, Bolivians of Indigenous Descent, land question.

